

TAJNE AKCIJE – „ALTERNATIVNI PRAVCI“ DELOVANJA OBAVEŠTAJNIH SLUŽBI

Marko M. Krstić,
Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, PU u Šapcu

Države su oduvek koristile tajna sredstva kako bi uticale na situacije i događaje u svetu, i vremenom su postale jedno od obeležja državnog sistema. Tajne akcije, tj. tajne operacije, iznedrio je hladni rat, gde su naročito došle od izražaja one pod okriljem CIA, glavne tajne službe SAD. Ove aktivnosti su, kao tajni aspekt manipulacije poslovima u inostranstvu, postale jedinstven model posleratnog međunarodnog opštenja u nekim državama i praksa koja je mnogo učinila da definiše imidž ove tajne službe. Različite tajne aktivnosti postale su sredstvo komunikacije u međunarodnoj politici pomoću vojnih, ekonomskih, diplomatskih i propagandnih sredstava. Čak i kada su neke važne faze u procesima bilo kojih od ovih instrumenata očigledno transparentne, njima su često prethodile tajne faze.

Ovaj rad govori o prednostima i slabostima tajnih akcija, kao jednog od instrumenata spoljne politike. Uprkos rasprostranjenoj percepciji javnosti da tajno ponašanje nužno krši međunarodno pravo, države deluju tajno iz niza legitimnih političkih, diplomatskih i strateških razloga. U radu će biti ispitane zakonske i doktrinarne definicije tajnih akcija, neke od pravnih i etičkih osnova za tajno delovanje, definisane zakonom, kao i pitanja politike koja neizbežno okružuju njihovo korišćenje.

Ključne reči: *tajnost, tajne akcije, tajno delovanje, CIA, diplomatija, propaganda*

Uvod

Tajne operacije, po definiciji, teško je ispitati, jer su obavijene velom tajne. Naime, nikada se ne može sa sigurnošću tvrditi koliko su relevantni i dostupni svi podaci o njihovom obimu, poreklu i stepenu uspeha, ali, i pored toga, nikako ne treba umanjiti njihovu sposobnost da u mnogim situacijama postignu političku korisnost i efikasnost. One u znatnoj meri mogu da pomognu kreatorima politike da efikasnije procene održivost i implikacije tajne strategije i time omoguće bolju integraciju tajnih akcija u spoljnu politiku jedne države. Ovim akcijama uvek se težilo da se predstave alternativne perspektive koje pogađaju direktno u srž političkih problema, naročito kada diktatorska vlada narušava osnovna prava pojedinaca i grupa kroz domaće i strane protivpobunjeničke programe. Tajne akcije mogu poslužiti kao efikasan model za sprečavanje tiranije, putem lansiranja agresivnog rata ili zastrašivanja svojih suseda. Treba shvatiti neke od osnovnih činjenica o njima, pa danas mnoga moderna izučavanja obaveštajne problematike sastoje u tome kako se stiču in-

formacije i znanje i kako se ono generiše i koristi u praksi. U radu će biti stavljen fokus na drugačiji tretman tajnosti, ne kao znanje već više kao organizaciona tema. Umesto praćenja procesa prikupljanja, analiziranja i eksploatacije podataka ovde će se elaborirati neke druge aktivnosti obaveštajne službe – tajne akcije. Ovaj koncept oslanja se na aktivnosti ranije „tajne službe” koje su postojale pre današnjih modernih obaveštajnih organizacija.

Kada je reč o spoljnim činocima, tajne akcije se preduzimaju kako bi se „prevarile” cilijane zemlje i izbegli sukobi sa drugim zainteresovanim stranama, kao i da se zaobiđe negativan međunarodni publicitet. Iz perspektive „unutrašnje prinude” tajnost se koristi da se zaobiđe domaća opozicija koja je protiv uključivanja u sukob sa drugim zemljama. Takve operacije mogu razmatrati dozvoljene ekstenzije diplomatije. Ipak, i pored toga, mnogi zvaničnici koriste tajne akcije samo kao krajnju političku opciju i njeni izvori, metode, ciljevi i taktike i profesionalno ponašanje obaveštajaca su pitanja koja se obično sakrivaju od javnosti. Mnoge akademske studije obaveštajne aktivnosti koje su imale bilo kakav uticaj na etiku i političku filozofiju uglavnom su fokusirane na proceduralna pitanja vezana za pravilan stepen nadzora tajnih službi, ali su zato propustili da izvrše suštinsku etičku analizu samih obaveštajnih operacija, gde spadaju i prikrivene akcije.

Kao kompleksan alat za planiranje i implementaciju efikasne tajne strategije, tajne akcije mogu predstavljati izazovan proces, i uvek su bile alat čiji je cilj postizanje pozitivnog balansa za političke lidere. One su kroz istoriju predstavljale značajnu snagu državne politike, često su korišćen metod za postizanje političke korisnosti, ali ponekad i sa razornim posledicama za onog koji ih inicira. Dobro je poznato da stabilne industrijske demokratije ne koriste otvoreno silu protiv drugih, ali povremeno uzimaju učešće u tajnim intervencijama, uključujući prisilnu promenu režima u drugim demokratijama. Kada očekuju da demokratija istraje, ograničenja demokratskog mira deluju, ali kada teže da promene ili razbiju demokratski karakter druge države uključuju se u tajnu, prisilnu promenu režima. U većini slučajeva postoje anomalije i disproporcija između demokratskog mira i tajnih intervencija, istovremeno obezbeđujući kreatorima politike da jasnije osmisle taj model delovanja.

Vremenom su kreatori politike inicirali tajne aktivnosti kao efikasan obrazac spoljnopolitičkog delovanja, dok je nagli i neočekivani kraj hladnog rata sa padom SSSR-a pokrenuo pitanje o njenoj ukupnoj korisnosti i efikasnosti. Takva pitanja ostaju kontroverzna, ali moraju biti ozbiljno tretirana sa nestankom hladnog rata sa istorijske scene. Tajne akcije daju najbolje rezultate kada se sprovode na marginama državnih granica, jer su tada jeftinije, manje vidljivije i samim tim i manje opasne za opozicione vlade ili bezbednosni aparat. Fokusiranjem na područje upotrebe sile ispituje se kakav efekat međunarodni procesi donošenja zakona imaju kada država deluje tajno, odnosno kada država javno ne priznaje svoju ulogu u nekom sukobu.

Jedan opšti odgovor bio bi da su sve tajne aktivnosti, za razliku od redovnog obaveštajnog prikupljanja podataka, nezakonite i sastavni deo celokupne obaveštajne aktivnosti, uključujući i vojne ili političke operacije koje se preduzimaju na način koji prikriva identitet onih koji ih preduzimaju, obično upotrebljenih u situacijama gde otvorena upotreba sile može da ugrozi akciju. Iako je tajna akcija zakonita, samim tim i ne može biti etički opravdana. Kada je služila njihovim interesima, vlade su tajno širile propagandu u drugim zemljama, manipulišući stranim privredama i podržavajući državne udare protiv svojih oponenta. Dok vlade održavaju tajnost u širokom spektru aktivnosti, koristi i rizici tajnosti u međunarodnim odnosima su najveći u kontekstu upotrebe sile. Sa napretkom tehnologije države mogu demonstrirati silu „daleko od kuće” sa povećanjem konspirativnosti i većom lakoćom.

Definisanje i obeležja tajnih akcija

Kako bi realizovali svoje spoljnopolitičke ciljeve, obaveštajne službe iniciraju tajne akcije, pa se sve savremene metode rada obaveštajnih službi mogu klasifikovati na uobičajene, redovne metode obaveštajne aktivnosti i na specifične postupke, mere i aktivnosti kojima se realizuju tajne (prikrivene) akcije (Bajagić, 2010:7). Nije nimalo lak zadatak naći jedno prigodno objašnjenje i definisati ove aktivnosti, jer je njihov opus delovanja dosta složen i uključuje „tajno prikupljanje obaveštajnih podataka, povezivanje sa lokalnom policijom i obaveštajnim službama, i kontraobaveštajne aktivnosti“ (*Covert action in Chile*, 1975).

Među očiglednim i kritičkim pitanjima o tajnim intervencijama su: kako se uopšte o njima toliko zna ako su tajne i na koji način ih treba tumačiti i vrednovati? Mnogi različiti terminološki izrazi – „tajne akcije“, „specijalne operacije“, „posebne aktivnosti“ i „razorne akcije“ koriste se kao sinonimi, mada između njih postoje značajne terminološke razlike. Na primer, sovjetski termin „aktivne mere“ (*aktivnost meripriatia*) odnosi se isključivo na aktivnosti i ostvarenje uticaja u stranim državama, dok se većina drugih termina fokusira isključivo na njihovu tajnu komponentu. Kritičari i skeptici za ove akcije više koriste generički opis „prljavi trikovi“. Veliki broj definicija tajnih akcija (prve datiraju još iz 1948. godine¹) potiče sa američkog kontinenta i u tesnoj je vezi sa Bizelovom doktrinom². Tada je savet za nacionalnu bezbednost posebnom direktivom ovlastio direktora CIA da u interesu SAD vrši širok spektar aktivnosti u ugroženim zemljama slobodnog sveta (Scot, 2004). Neka od najbitnijih obeležja tajnih obaveštajnih operacija su: urušavanje tradicionalnih vrednosti države žrtve, nepoštovanje moralnih, etičkih i pravnih principa na kojima se temelji međunarodni poredak; manipulisanje javnim mnjenjem; organizovanje i finansiranje terorističkih organizacija, fizičko uklanjanje nepodobnih političkih protivnika i izvođenje terorističkih akata kada se proceni pogodan momenat za izazivanje krize ili njihovo intenziviranje i pospešivanje do te tačke koji otvara vrata za primenu spoljne intervencije i sl. (Lukić, 1982:197). Američki obaveštajni stručnjak Džefri Ričelson (*Jeffri Richelsson*) navodi sledeće vidove ovih akcija ili subverzivnih³ delatnosti: paravojne ili političke akcije usmerene na rušenje ili podršku određenim režimima, crna i siva propaganda, pružanje finansijske podrške i pomoći u naoružanju određenim ličnostima i organizacijama (politič-

¹ U američkom sistemu bezbednosti ključni zadatak Direkcije za operacije (DO) jeste realizacija posleratnih programa tajnih operacija. Ovo odeljenje formirano je 1948. godine tajnom direktivom NSC br. 10/2, na inicijativu tadašnjeg predsednika Trumana, koji je osnivanjem ovog ureda, izbegao obavezu traženja odobrenja od Kongresa za sprovođenje tajne akcije (Bajagić, Savić, 2005:54).

² Bizel (*Frederick Bissell*) zamenik direktora CIA za planiranje (1958–1962) naveo je listu tajnih akcija koje sadrže širok spektar subverzivnih aktivnosti usmerenih protiv drugih država: (1) politički saveti; (2) subvencije za pojedince; (3) finansijska podrška i „tehnička pomoć“ političkim partijama; (4) podrška privatnim organizacijama, uključujući sindikate, poslovne firme, zadruge, itd. (5) prikriena propaganda; (6) „privatna“ obuka pojedinaца i razmena lica; (7) ekonomski poslovi (8) paravojne ili političke akcije i operacije osmišljene da svrgnu ili podrže određeni režim (Fatouros, 1976:192).

³ Subverzija u prevodu označava rušenje, prevrat, perfidni, prikrieni i po posledicama koje proizvodi težak oblik agresije, najgrublje mešanje jedne zemlje u unutrašnje poslove drugih država, a realizuje se izazivanjem društvenih kriza i konflikata, indoktrinacijom i organizovanjem i izvođenjem državnih udara. Realizacija subverzivnih dejstava je veoma fleksibilna, a njihovi izvršioци i nosioci u najvećem broju slučajeva su kamuflirani, neprimetni, težeći da bez direktne upotrebe oružja primoraju pojedine države na poslušnost i različite ustupke (Bošković Milo, 1998: Mijalković, 2010; Milašinović 1996).

kim partijama, sindikalnim udruženjima, novinskim kućama), zatim dezinformisanje i ekonomske operacije (Gaćinović, 2013:345-349).

Tajne akcije nisu retka pojava. Naime, Gregori Treverton (*Gregori Traverton*) identifikovao je više od 900 operacija različitih nivoa između 1951. i 1975. godine u kojima je korišćena opcija „tajnosti“. U definisanju tajnih akcija najbolje je da se obezbedi strogi okvir unutar kojeg se može razumeti ovaj fenomen, što pokazuje da su one dosta koristan instrument svakoj predsedničkoj administraciji. Ne samo da ukupan broj tajnih akcija varira od predsednika do predsednika, već i njihov intenzitet varira od slučaja do slučaja. Praktičar Teodor Shacklei (*Theodor Shacklei*) opisuje ih u svojoj monografiji i navodi da „mogu biti varljivo mirne kao planiranje kampanja ili flagrantno nasilne poput gerilskog ustanak. U svakom slučaju, kroz podsticanje vlada mora barem da, na simboličan način, sakrije svoju ulogu.“

Bivši predsednik SAD Ričard Nikson (*Richard Nickson*) svojevremeno je govorio da je „otvorena ekonomska ili vojna pomoć ponekad dovoljna da ostvarimo naše ciljeve. Ali između ta dva instrumenta leži ogromna oblast u kojoj SAD moraju biti u stanju da preduzmu tajne akcije. Bez ove opcije mi nećemo biti u stanju da zaštitimo vitalne interese SAD“.

Svaka od navedenih definicija nudi pogled na različite vrednosti tajne akcije u rasponu od praktičnih, moralnih i legalnih, dok svaki varira u njihovim moralnim i pravnim posledicama, svaka u izvesnoj meri potvrđuje činjenicu da se njima popunjavaju praznine neophodne u funkcionisanju spoljne politike (Brantly, 2012). Prema Zakonu o nacionalnoj bezbednosti SAD, one oslikavaju „aktivnosti SAD kojima teže da utiču na političke, ekonomske ili vojne uslove u inostranstvu, sa namerom da prikriju stvarnu ulogu SAD, i tako na najefikasniji način ostvare željeni politički cilj“ (Rosenbach, Peritz, 2009). To je „svaka tajna aktivnost, osmišljena da utiče na stranu vladu, događaje, organizacije ili osobe u znak podrške državnoj spoljnoj politici i mogu sublimirati u sebi političke i ekonomske akcije, propagandu, i paravojne aktivnosti a koje su planirane i izvedene u cilju prikrivanja identiteta sponzora i stvarnih izvršilaca“ (*National defense university national war college*, 1999).

Ovaj vid akcija oduvek je bio pogodan instrument za tajno manipulisanje vernošću konkurentskih lidera, njihovih zamenika i vojnih zapovednika. Obaveštajne službe su u eri savremenih međunarodnih odnosa naročito favorizovale ovu vrstu tajnog zanata i propagandnog delovanja. Tajna sredstva koriste se da obmanu i izmanipulišu, oslabe i pobede realne i pretpostavljene protivnike, rivalske klanove, etničke grupe i verske vođe, a kada se koriste vešto i kao deo dobro osmišljene politike mogu da obezbede državni stabilno i pobedničko mesto u današnjem opasnom svetu (Godson, 2000).

Tajne operacije ne treba da budu samo tajne već i nepriznate. Osim toga, one su veoma efikasne i često se posmatraju kroz prizmu hipotetičkih argumenata. Ovde se ukazuje na razliku između tajnosti za sigurnošću i tajnosti za poverljivošću. Na primer, ako se napravi paralela između vojnih i tajnih akcija, mnoge vojne operacije se čuvaju u tajnosti tokom faze planiranja i izvršenja kako bi se osigurala operativna sigurnost, dok će se, sa druge strane, tajne akcije realizovati sa izraženom namerom da se sakrije učešće države nakon izvršenja. Kristofer Feliks (*Cristopher Fellix*) sažeto sumira značaj novinskih priča na ovu temu i objašnjava da „kako otvoreni rat zavisi od oružja, tako i tajni rat zavisi od naslovnih strana“. Sama akcija obično je sasvim vidljiva i „paravan“ priča se koristi da se „objasne vidljivi dokazi“ konkretne akcije. Po definiciji, tajne akcije utiču na cilj sve dok uloga nalogodavca ostaje nepriznata i bez pokušaja poricanja. Ona bi jednostavno bila

otvorena, javna, iako bi možda još uvek sadržala karakter tajnosti. Tajna upotreba i svrshodnost sile može da izbegne priznanje države da čini npr. sabotazu (moglo bi da se izrežira da izgleda kao nesrećan slučaj) ili npr. atentat može da bude izrežiran kao samoubistvo (Kristen, 2014).

Praveći paralelu između zakonskog definisanja „tajnih akcija” i izvršnih definicija „posebnih aktivnosti” uočavaju se izvesne razlike. Dok su okviri tajne akcije ograničeni na one koji zahtevaju „da se utiče na političke, ekonomske ili vojne uslove u inostranstvu”, obim posebnih aktivnosti je mnogo širi, uključujući sve aktivnosti „za podršku nacionalnim ciljevima spoljne politike u inostranstvu”. Razlika je, dakle, suptilna, ali ipak važna (Gross, 2009). Takođe, stručnjaci iz obaveštajnih krugova često prave razliku između pojmova „tajnih operacija”, misleći na jedan od vidova tajnih aktivnosti i „tajnih akcija”, koje se odnose na usku kategoriju propagande i manipulacije u stranim zemljama. Ipak, prikladniji i jasniji termin za njih i onaj koji unosi pometnju u akademske rasprave je „političko delovanje”. U odnosu na paravojne operacije politička akcija izgleda privlačnije, jer ne iziskuje angažovanje snaga i relativno je jeftina (Prados, 2012).

Značaj definicije tajnih akcija je takav da postupci u ovom pravcu iziskuju specifičan izvršni postupak izvan rutinskih smernica. Naime, za njihovo iniciranje neophodan je pismeni predsednički nalaz da je neophodno da akcija „podržava prepoznatljive ciljeve spoljne politike”. Takav zaključak mora biti prijavljen i verifikovan na Kongresu i mora „precizno definisati svaki departman, agenciju, ili entitet države koji je vlada ovlastila da finansira ili na drugi način učestvuje na bilo koji način u takvoj akciji” (Winsdor, 2013).

Na kraju, dezinformacije, finansijsko subvencionisanje medija i disidenata, ili ucene, mogu da krše domaći zakon strane države, čak iako nisu u suprotnosti sa međunarodnim zakonima. U takvim slučajevima tajno delovanje može biti od ključnog značaja za efikasnost rada i omogućava „glumu” pojedinih država da izbegnu priznanje da je prekršen zakon države domaćina i izlaganje svojih agenata krivici (Perina, 2015).

Tajne akcije na državnom, političkom i vojnom planu realizuju se uz pomoć nevladinih organizacija, a njihov opseg delovanja nalazi se između diplomatije i obaveštajne delatnosti. Pomoću njih vlada se usmerava na određeni kurs, pri čemu se zanemaruju pravna i etička merila (Gligorijević 2008:330). To su specifične, ofanzivne akcije, koje su ograničene po obimu dejstva i trajanju, ali kojima se ostvaruje neki važan strateški cilj, zbog čega o njihovom izvođenju protiv strane države odlučuje politički vrh države (Milošević, 2001: 201).

Govoreći o tajnim operacijama, bivši agent CIA i ekspert iz ove oblasti Donald Džejmson (*Donald Jameson*) definiše ih kao „pokušaje mešanja u unutrašnje stvari drugih država sredstvima 'zakulisnih igara' čiju suštinu čine subverzivne ili prevratničke aktivnosti nekonvencionalnog karaktera pomoću kojih se tokom izvesnog vremenskog perioda, podrija i slabi politička, ekonomska, vojna i moralna moć i jedinstvo datog društveno-političkog sistema”. Krajnji cilj ovih operacija je kreiranje povoljnih uslova za svrgavanje legitimne vlade zemlje koja je predmet napada, tajnim, nelegalnim instrumentima uz podršku inostranog faktora (Todorović, Vilić, 1997).

U teoriji egzistiraju četiri vida tajnih akcija: propagandne, ekonomske, paravojne i političke akcije. Propagandne aktivnosti (štampanje članaka i knjiga, falsifikovanje dokumenata, širenje dezinformacija, manipulacija političkim zbivanjima, i degradacija i kompromitacija određenih ljudi putem masovnih medija) početni su korak u sva četiri navedena oblika i fak-

tički zalaze u sve pore društvenog života. U američkoj vojnoj terminologiji često je u upotrebi termin meko i tvrdo ratovanje, meko i tvrdo ubijanje, gde meko podrazumeva upotrebu sredstava i metoda u vođenju rata bez krvi, a tvrdo upotrebu vatrenih i razornih borbenih sredstava u ratu koji se vodi radi postizanja željenog cilja. Ekonomske akcije kreću se u opsegu do ekonomske i tehničke pomoći „prijateljskim” vladama, pa do mera destabilizacije i urušavanja privrednog života najrazličitijim metodama, kao što je manipulacija cenama na svetskom tržištu artikala koji imaju životnu važnost za određenu zemlju, pa do manipulacija u sferi monetarne i kreditne politike. Paravojne akcije kao najosetljivije područje najčešće se svode na pomoć gerilskim pokretima i pobunjeničkim grupama, ali podrazumevaju i vođenje tajnih ratova, koji ne mogu ostati tajni, dok političke mere, kao četvrti vid ovih aktivnosti, u jednom širem smislu, podrazumevaju i ekonomske mere, a u užem smislu sadrže pomoć opozicionim grupama i pokretima (Džamić, 2004:35,36).

Zbog svoje kompleksnosti, tajne akcije uvek se izvode u više faza, pa tako, ako je cilj operacije izazivanje oružane pobune, prvoj fazi (koja sadrži stvaranje oslonca i podrške u zemlji – objektu obaveštajnog interesovanja) uvek prethode raznovrsna neoružana specijalna dejstva (Konatar, 2012). Naime, ove operacije odnose se na direktne pokušaje jedne strane vlade da nastavi svoje spoljnopolitičke pretenzije i izvrši uticaj na ponašanje strane vlade ili na politička, vojna, ekonomska ili društvena događanja i okolnosti u stranoj zemlji, uz totalno ignorisanje pravnih i etičkih standarda (Lee, 2010).

Neophodno je da tajne akcije budu prikrivene i negirane od strane vlade, za šta se koristi termin pod nazivom „uverljivo poricanje”⁴. Značaj uverljive porecivosti jeste da se obezbedi zaštitni ventil za države kako bi sprovele svoje interese nacionalne bezbednosti u sredinama i situacijama u kojima bi otvoreno saznanje o njihovom učešću izazvalo negativne političke i ekonomske odmazde i posledice. Kada vlada odobri tajnu operaciju ona se mora realizovati na takav način da ona može kasnije da tvrdi da ne zna ništa o tome. Drugi naziv za ove operacije je „dezinformacione” operacije, koje se izvode tako da se diskredituje opozicija ili neprijatelj (vrše se nasilne akcije, kao što je bombardovanje, ali sve izgleda tako kao da su snage druge države to izvele) i drugačije se nazivaju i *False flag* operacije (operacija pod lažnom zastavom) (*Cover action lead*, 2007).

Zakonska i moralna dimenzija tajnih akcija

Pojedini obaveštajni stručnjaci koji se bave planiranjem i analizom tajnih akcija često postavljaju pitanje: koje su etičke granice u predsedničkom angažovanju službenika u tajnim akcijama? U vezi s tim, Majkl Valcer (*Michael Wolcher*) objasnio je savremeni koncept „prljavih ruku”, tj. način na koji predsednik može odobriti tajna delovanja u skladu sa zakonom. Međutim, pojedinci koji ih realizuju smatraju da je njihovo izvršenje sa moralne tačke gledišta pogrešno. Svi predsednici nasleđuju aparat nacionalne bezbednosti koji

⁴ Koncept „uverljivo poricanje” osmišljen je da odredi kada će vlast biti u stanju da obmane američku javnost, i onda kada oseti da će javnost biti „kupljena” akcija će biti sprovedena. Mnogo truda uloženo je u formiranje odgovarajućih naslovnih priča, ali posle debakla u Zalivu svinja negiranje bi bilo apsurdno, čak i naivno. Koliko je ova akcija bila komična (ili tragična) govori Kastrova izjava da „čak ni Holivud neće uspeti da izrežira takvu priču.” Ovaj incident označio je početak kraja poverenja javnosti u CIA. U osnovi, ova operacija nije posmatrana kao nemoralna, ali svakako jeste kao neuspešna.

uključuje i opciju upotrebe tajnih akcija i, u potrazi za svojom dužnošću da štite narod moraju ih vršiti u skladu sa utvrđenom politikom i zakonom i sa najvišim standardima profesionalne obaveštajne etike (Burgos, 2009).

Odgovor na pitanje da li su tajne operacije etički ispravne i legitimne takođe pokreće značajne kontroverze. Jedan autor naglašava da „ne treba zanemariti činjenicu da one nemaju nasilan karakter” i, zaista, mnogi vidovi „ovih operacija” su nenasilne, rutinske i benigne, kao što su pružanje saveta i sredstava za političare, lidere rada i urednike koji se protive stranom pozicioniranju u svojim zemljama. Drugi opet konstatuju da je naziv tajna akcija ružna, pejorativna reč u rečniku mnogih laika koji se školuju u tradicionalnim demokratskim državama (Isenberg, 1989).

Primena termina „tajni” u bilo kojoj fazi tajnih akcija često se menja, u zavisnosti od toga ko koristi ovaj termin i na koju fazu se odnosi, a u pojedinim slučajevima ni krajnji cilj, ni treće strane ne mogu biti svesni ove aktivnosti. Termin „tajni” koristi se na mnogo različitih načina i izgleda da se sve više odupire svom „fiksnom” značenju. Ona je postala „normativno dvosmislena” u smislu da se istovremeno odnosi na činjenice gde je ovaj pojam uglavnom ili potpuno negativno konotiran, kao i na pravne zaključke o istim činjenicama. Suština termina „tajni” jeste da se akcija realizuje na način koji je nepoznat nekim osobama, a normativni zaključak značenja ove reči jeste da je akcija sama po sebi i način na koji je realizovana, nezakonita (Reisman, Baker, 2011).

Kriterijumi za utvrđivanje zakonitosti tajne akcije su sporni u više tačaka, pa tako profesor Diter Flek (*Dieter Flicke*) ukazuje na to da ona može biti pogrešna u nekoliko situacija: (1) kada se sprovode radi ilegalnog ulaska u vazdušni prostor ili teritoriju strane države, (2) kada predstavlja „nelegalno vršenje nadležnosti na stranoj teritoriji,” (3) u pokušajima da se destabilizuje vlada, (4) kada podrazumeva zločine kao što su kršenje zakona o zaštiti podataka. S druge strane, član 51 Povelje UN kaže da „ništa u ovoj Povelji ne umanjuje prirodno pravo samoodbrane u slučaju oružanog napada”. Ako se posmatraju u svetlu tog urođenog prava, tajne akcije kao odgovor na napad ili upotrebu sile mogu predstavljati zakonitu samoodbranu, čak i ako uključuju upotrebu sile da bi se u suprotnom slučaju kršio teritorijalni integritet nacije i politička nezavisnost kao zaštićeno dobro (Willijams, 2010).

Pravni mehanizmi pružaju samo ograničena objašnjenja za tajne intervencije među demokratskim državama. S jedne strane, teorije kontrole i ravnoteže impliciraju da države koje neguju demokratske vrednosti ne bi trebalo da se uključuju u tajne intervencije jedni protiv drugih. Konačno, očekuje se da se sporovi rešavaju kroz mehanizme kratkih i efikasnih ratova. S druge strane, neki logički racionalisti ukazuju na to da ako demokratska država ne odluči da koristi silu protiv druge demokratije, kako bi ostvarila svoje strateške interese, ona često favorizuje tajna sredstva. Oslanjajući se na logiku selektivne teorije, Dauns i Lili (*Downes & Lillei*, 2010) tvrde da demokratije mogu da koriste tajnu silu jedni protiv drugih kada su ispunjena dva uslova: kada je meta primetno slabija od izazivača i kada je verovatnoća uspeha visoka ili verovatnoća da će greška biti prisutna veoma niska. Na prvi pogled, demokratije ne bi trebalo da koriste tajnu silu protiv drugih demokratskih režima, jer identitet i norme zasnovane na argumentima smatraju da, čak i ako su politike duboko suprotstavljene, moraju ostati uzdržane kada je reč o upotrebi sile i težiti da rešavaju sporove mirnim putem, mimo rata. Međutim, ovi argumenti znače da, ako demokratska država ne koristi silu protiv druge države, to samo povećava šanse da će se pristupiti realizaciji tajnih sredstava kako bi se izbegli problemi legitimiteta pred domaćom i stranom publikom (Poznansky, 2015).

Godine 1974. predsednik SAD Džerald Ford (*Gerald Ford*) na konferenciji za novinare odgovarao je na pitanja o zakonitosti tajnih operacija, što je predstavljalo izazov za sve one koji su bili zainteresovani da se međunarodnim pravom utvrdi njihov značaj na jedan univerzalan način. Jedno od pitanja bilo je da li su ove akcije dozvoljene sa aspekta međunarodnih zakona i kakav bi trebalo da bude uticaj pravne regulative na politiku nacionalnih vlada? Postavljena su i pitanja o zakonitosti tajnih intervencija, koliko su kompatibilne ili u kojoj meri narušavaju međunarodni pravni poredak. Težište na karakteru tajnosti nije dovoljno, što je prilično jasno, štaviše, ne treba se baviti „intervencijama” u tradicionalnom međunarodnom smislu. Smetnje se pojavljuju kada je reč o merama preduzetim radi uticanja na postupke drugih država, diktatorskih režima, kao i akcija koje usmeravaju postupke drugih, gde prinuda nije uvek prisutna, formalna država negira učešće, čime akcija postaje tajna (Fatours, 1975).

Nema sumnje da su tajne operacije kompleksne radnje, a jedan od ključnih problema u vezi s njima je njihova etika, jer samo i kratka analiza bilo koje tajne operacije otkrila bi da među njima nema bezopasnih, rutinskih, slučajnih i nenasilnih akcija, jer u suprotnom ne bi imale tajni karakter. Radi smanjenja javne pažnje u vezi s njima, Frank Barnett (*Frank Barnett*), predsednik informativnog centra za nacionalne studije, teži da napravi distinkciju između rutinskih i nenasilnih tajnih operacija koje se ne kose sa međunarodnim prihvaćenim komuniciranjem između država, od onih akcija nasilnog karaktera koje su u suprotnosti sa stavom nemešanja u poslove drugih suverenih država (Todorović, Vilić, 1997).

Veliki broj zemalja nastoji da poštuje međunarodno pravo u što većoj meri prilikom izvršenja tajnih akcija. Na primer, kada je reč o SAD, prilikom razmatranja o njihovoj inicijativi, savetnik CIA saraduje sa pravicima iz ostalih ministarstava i agencija, kako bi se osiguralo da se predloženim aktivnostima ne krše domaće pravne norme kako bi se na vreme identifikovale sve moguće povrede međunarodnog prava. Neophodno je, takođe, da postoji domaći pravni uslov da se slede odredbe međunarodnog prava u njihovoj realizaciji (Kross).

Intervencije CIA-e u zemljama „Trećeg sveta”

Borba imperijalističkih i agresivnih snaga za tlačenje nerazvijenih i malih zemalja realizuje se ne samo u vidu oružanih, klasičnih intervencija i ratova, već na razne druge, efikasne vidove narušavanja nezavisnosti i slobode drugih zemalja, potčinjavanja i osvajanja drugih, služeći se svim raspoloživim, dozvoljenim i nedozvoljenim sredstvima (Petrović, 1978:29). Pojedine države opremaju, obučavaju i pružaju utočište, pa čak i spasavaju teroriste čije je nasilje usmereno da podrži spoljnu politiku izvesne zemlje i, u vezi s tim, CIA je „sa dobrim ili lošim namerama, do guše zagrizla u tajne aktivnosti na svetском planu, sa upotrebom tajnih sredstava” (Savić, 2000:155).

U periodu hladnog rata obaveštajni sistem SAD bio je najagresivnije sredstvo američke spoljne politike, jer su se u tom periodu koristili gotovo svi vidovi specijalnog rata⁵ u

⁵ Specijalni rat smatra se posebnim oblikom rata i najčešće se vodi u situacijama kada država agresor i napadnuta država najčešće nisu u službenom ratu, a njegov cilj je rušenje vlade napadnute države ili njeno prisiljavanje na diplomatske ustupke, kako bi se nametnula sopstvena politička, ekonomska, vojna i ideološka dominacija. U stručnoj literaturi ne postoji univerzalno značenje ovog termina i podrazumeva širok spektar destruktivnog i subverzivnog delovanja na političkom, ekonomskom, ideološkom, psihološko-propagandnom, diplomatskom, tehničko-tehnološkom, naučnom i vojnom polju: od industrijske špijunaže do državnog terorizma,

borbi protiv progresivnih i oslobodilačkih pokreta širom sveta. Izvođenje specijalnih operacija samo je jedan od modaliteta specijalnog rata, koje je američki obaveštajni sistem sprovodio protiv mnogih zemalja i pokreta širom sveta (Đorđević 1979:44). Težeći ka održavanju „*status quo-a*” u nerazvijenim zemljama, američka obaveštajna služba se infiltrira u sve bitnije sfere političkog i javnog života u njima uz pomoć velikih materijalnih sredstava i nalazi pogodno tlo za svoje subverzivne aktivnosti. Suština i pozadina svih tih operacija koje nastaju kao posledica imperijalističkih pretenzija da se domognu rukovođeće uloge u svetskim pitanjima, vešto je prikrivanje svoje subverzivne misije globalnih razmera, čime se ne održava već, naprotiv, najgrublje remeti i narušava mir u savremenom svetu (Milašević 1979,50-56). Pružanjem logističke podrške „tzv. kaznenim odredima”, sastavljenim čak i od bivših policajaca ili vojnih frakcija prijateljskih političkih partija, obaveštajne službe nastoje da na sve načine zastraše neprijatelja (Philip, 1978:68,70). U veoma suptilan i rasprostranjen vid tajnih akcija spadaju i psihološko-propagandna dejstva (drugi naziv psihološki rat⁶), kojima se na duže staze mogu postići veoma efektivni spoljnopolički ciljevi, jer se pomoću njih stvaraju uslovi za izvođenje složenijih i efikasnijih oblika tajnih akcija (Đorđević, Keković, 2008).

Tokom hladnog rata SAD su praktikovale tajne akcije kako bi dovele do promene režima u zemljama „trećeg sveta” i ove aktivnosti bile su atraktivna i poželjna srednja opcija od strane američkih donosioca odluka kada ni diplomatija ni vojna intervencija nisu davale rezultate (Canon, 1980). Tabela 1 prezentuje listu „uspešnih” tajnih akcija izvedenih da se ubiju vođe stranih država ili da se svrgnu nepoželjni režimi u njima.

Iran	1953.	Promena režima Mosadek–Pahlavi
Gvatemala	1954.	Obaranje Arbenzovog režima
Ekvador	1961.	Promena režima Hose Belasko režimom Karlos Arosemene
Kongo	1961.	Ubistvo premijera Patrisa Lumumbe i podrška Mobutuovom režimu
Dominikanska republika	1963.	Obaranje Bošovog režima
Brazil	1964.	Promena Brankove vlade
Indonezija	1965.	Obaranje Sukarnove vlade i postavljanje Suhartovog režima
Kambodža	1970.	Svrgavanje kneza Sihanuka i podrška uspostavljanju Lol Nolove vlade
Bolivija	1971.	Promena Suarezovog režima
Čile	1973.	Zbacivanje Salvadora Aljendea i postavljanje Augusta Pinočea
Nikaragva	1980.	Postavljanje Sandidasa umesto Čamora

sa ciljem da se u što većoj meri podriju celokupni ekonomski i društveni potencijali jedne države. To je, zapravo, kontinuirani rat, vid rata koji ne podleže unapred definisanom organizacionom ustrojstvu i principima vojne hijerarhije. Kao vid primene sile u savremenim međunarodnim odnosima, specijalni rat sve više teži upotrebi nevojnih, nenasilnih metoda i sredstava, a samo u određenoj meri i vojnih sredstava, bez opasnosti od prerastanja u globalni rat (Lazović, Stišević, 1998; Domazet, 2005; Jović 1994).

⁶ Psihološke operacije su planirane; prenose odabrane informacije spoljnim ciljnim grupama kako bi uticale na emocije, motive, ciljeve, razmišljanje i, na kraju, ponašanje stranih vlada, organizacija, grupa i pojedinaca, koji su bitni za nacionalne ciljeve i interese. Psihološke operacije su karakteristične u sferi komunikacija gde se bave formulisanjem, konceptualizacijom, programiranjem ciljeva i ubeđivačkim tehnikama od strane vlade jedne zemlje. Svrha ovih operacija jeste da se u neutralnim, prijateljskim ili neprijateljskim stranim grupama izazovu emocije, odgovarajući stavovi, ili željeno ponašanje koje podržavaju pretenzije SAD i njene nacionalne ciljeve. (US Army, 2003, Katz, 2012).

Uspešne tajne akcije SAD su one koje su neotkrivene i nepoznate javnosti, pa tabela obuhvata samo potvrđene slučajeve tajnih akcija. Tajne operacije su jedan od mnogih spoljnopolitičkih sredstava koje su na raspolaganju političkim elitama SAD pri odlučivanju gde donosioci odluka prvo koriste diplomatska sredstva kako bi rešili konflikte sa drugim državama. Tek ako se ta sredstva pokažu kao neefikasna i neisplativa, oni pribegavaju nasilnim sredstvima kao što su rat ili pretnja ratom, gde tajna akcija predstavlja drugu opciju. Ali, šta je to što motiviše donosiocima odluka da preduzimaju tajne akcije? Različita su objašnjenja kojima se pokušava proniknuti u motive SAD i tajne akcije tokom hladnog rata, a prisutne su dve kategorije: „spoljna” i „unutrašnja” ograničenja. Iz perspektive „spoljnih ograničenja” mete su izvan teritorijalnih granica izvršioca, u ovom slučaju SAD: na provom mestu, obmana mete je od ključnog značaja. Cilj tajne akcije je da se obezbedi uspeh cele misije, npr. ako je meta svesna američkog angažovanja, ona će pokušati da osujeti njene napore i stoga je tajnost neophodna za SAD kako bi prodrli do centralnih organa ciljne države i uspešno implementirali unapred planirane akcije. Otkrivanje svog učešća u ovim misijama samo bi izložilo opasnosti agente službe, što govori da tajnost znatno pomaže u zaštiti američkih špijuna i agenata i osujećivanju kontramera ciljnih vlada ili država (Kim, 2010).

U slučajevima prikrivene političke intervencije, gde američka vlada svrgava nepoželjnu vladu i postavlja onu koja odgovara njenim interesima, ne može biti distributivnih posledica u zavisnosti od toga da li će svrgnuti režim bolje služiti interesima siromašnih ili će nova vlada biti naklonjena postojećim elitama. Američka podrška brutalnim režimima kroz obuku vojnika i prodaju oružja može da im omogući da interno potisnu prisutno neslaganje. Mešanje u pravo na kolektivno samoopredeljenje i tekovine demokratije stanovnika jedne zemlje čija je vlada predmet smetnji, takođe je jedan vid nepravde, pored bilo koje druge povrede nanete u procesu tajnih akcija ili kao posledica postavljanja nove vlade koja je loša po stanovnike ciljane države (Sagar, 2010).

Sama istorija uzroka tajnih akcija CIA vodi od nastanka agencije, 1947. godine, gde su se tajne radnje diferencirale od ostale dve osnovne funkcije američkih obaveštajnih službi: prikupljanje i analiza stranih obaveštajnih podataka. Od Drugog svetskog rata svaki predsednik SAD⁷ bio je nalogodavac neke tajne akcije i na taj način, praktikuje se kao treća opcija za američku spoljnu politiku iza prve dve opcije, diplomatije i oružane borbe. Prvi vid neuspeha u vezi sa tajnim akcijama zbio se 1961. godine, nakon što iskrcavanje u Zalivu svinja⁸ nije uspeo da inspiriše pobunu protiv Fidela Kastroa, a drugi u

⁷ Predsednik Truman bio je oduševljen tajnim političkim uticajem i operacijama kojima se podstiču prozapadni saveznici kao tajna dopuna rekonstrukciji Maršalovog plana. Nakon njega, predsednik Ajzenhauer je nastavio Trumanov program, ali je uveo i novine koje se tiču rušenja neprijateljskih režima kroz značajne paravojne programe. Istoričari raspravljaju o ulozi predsednika Kenedija, koji je naredio invaziju na Zaliv svinja gde je doživeo poraz, ali je bio snažan zagovornik tajnih operacija. Negovao je i zagovarao operativnu saradnju između specijalnih snaga i CIA, a na način na koji je kasnije postojala na avganistanskim ratištima. Predsednik Džonson imao je izvestan oprez prema operacijama CIA, iako su ovi poslovi bili u središtu njegove Vijetnamske i Laoske politike. Uloga predsednika Niksona u tajnim akcijama čiji cilj je bio destabilizacija Aljendeovog režima u Čileu, kao i vođenje agresivnog političkog akcionog programa u Vijetnamu glavni su faktori koji doprinose rešavanju Kongresnih pitanja na ovu temu (Wiant, 2012).

⁸ Zaliv svinja (*Bahia de conchicos*) nalazi se na južnoj obali Kube koji je SAD napala 17. aprila 1961. godine, sa oko 1.400 kubanskih izgnanika u režiji i pod naoružanjem CIA. Invazija je trebalo da bude pokušaj nezavisnih kubanskih pobunjenika da zbacе levičarskog kubanskog lidera Fidela Kastroa, ali je postao poznat kao

kritikama nakon 9/11, kada se smatralo da je CIA trebalo da ubije Osamu bin Ladenu, a ne samo da pokušava da ga uhvati ili ga poremeti (Radsan, 2009).

U Americi CIA sprovodi prikrivene aktivnosti u režiji i po nalogu predsednika države, tj. saveta za nacionalnu bezbednost, uključujući i direktora Nacionalne obaveštajne službe, sekretara odbrane, kao i javnog pravobranilaštva u zavisnosti od sredstava koja odobrava Kongres. Kao „izvršni agent” predsednika, tajne akcije predstavljaju oruđe u rukama CIA (Fredman, 2009). Sprovođenje različitih vidova torture pod okriljem svoje kancelarije za javnu bezbednost i masovna eksperimentisanja uz pomoć hemijskog i biološkog oružja predstavljali su stub delovanja CIA i Pentagona u implementaciji tajnih aktivnosti u poslednjih 40 godina,⁹ a u Zakonu o stranoj pomoći iz 1985. godine Kongres je ukinuo zabranu ovog vida obuke i to u vreme kada su, na primer, ubistva u El Salvadoru udvostručena te iste godine (*Special: Nazis, the Vatican, and CIA*, 1986).

Nema aktivnosti CIA koja je izazvala veće kontroverze od tajnih akcija, tajne upotrebe sile i ubeđivanja. Jedna savremena definicija tajnih akcija koja se koristi u CIA glasila bi: „Bilo koja tajna aktivnosti dizajnirana da utiče na strane vlade i organizacije, osobe ili događaje u znak podrške spoljnoj politici SAD”. Po definiciji, tajna akcija trebalo bi da bude jedan od najmanje vidljivih aktivnosti CIA, ali je ipak privukla više pažnje u poslednjih godina nego bilo koja druga obaveštajna delatnost SAD. CIA je više puta optuživana za mešanje u unutrašnje političke stvari drugih država i inicirala je mnoga ubistva, državne udare, kupovine glasova, ekonomsko ratovanje i zaista je malo političkih kriza u današnjem svetu u kojima se ne pominje njeno navodno učešće. Odbor za nacionalnu bezbednost je analizirao nekoliko velikih programa tajnih akcija i utvrdio neke njihove zajedničke karakteristike: (1) tehnike se sastoje u rasponu od propagande do paravojnih aktivnosti, od ekonomskog delovanja do subvencionisanja i podrške stranim političkim strankama, medija i radničkih organizacija; (2) mete su različite zemlje, od razvijenih zapadnih zemalja do onih nerazvijenih u Africi, Latinskoj Americi i Aziji (3) dug period, od 1947. do danas; (4) kombinacija slučajeva da se CIA smatra predstavnikom uspeha i neuspeha. Jedna od studija slučaja ovog komiteta, Čile,¹⁰ bio je predmet javnog razmatranja i služio je kao primer za javnu sednicu Odbora za tajne akcije tokom pokretanja istrage o ovim akcijama. (Church, Tower, *Covert action in Chile*).

U protekloj deceniji CIA je objavila na svom sajtu široke, prethodno klasifikovane materijale koji se bave ranijim operacijama, praksama, doktrinama i unutrašnjim debatama.

američki projekat, što je i predsednik Džon F. Kenedi potvrdio priznanjem odgovornosti kada je invazija doživela debakl. Ova invazija ostala je upamćena kao sramota za SAD, koja je pokušala da obmane UN i silom zbaci vladu koju je i sama zvanično priznala (Gilman, 2004).

⁹ Salvador Aljende, Patris Lubumba, Ngo Dinks Diem, Benazir Buto, planiranje atentata na Fidel Kastru, dok su vazdušni i raketni napadi usmereni na Moamera Gadafija u Libiji i Sadama Huseina u Iraku propustili svoje ciljeve (Klark, 1998).

¹⁰ Tajne akcije SAD u Čileu u deceniji između 1963. i 1973. bile su obimne i kontinuirane i CIA je uložila 3.000.000 \$ u nastojanju da utiče na ishod predsedničkih čileanskih izbora 1964. godine, dok je 8.000.000 \$ potrošeno tajno, u periodu od 1970. do 1973. godine. CIA je ostvarila kontakt sa čileanskim vojnim snagama radi prikupljanja obaveštajnih podataka, što joj je omogućilo da održi komunikaciju sa grupama koje su namerala da preuzmu vlast od predsednika Aljendea. (*Covert action in Chile*, 1975). „Prisvajanje” Čilea predstavlja tipičan perfidni primer CIA, a kritičari su brzo organizovali veliki „antiobaveštajni lobi”, koji, prema ambasadoru Čarlsu M. Lihtenštajnu, otvoreno traži da „se oslabi i na kraju ukine američko učešće u tajnim operacijama, kao što je i obuhvaćeno u ACLU” (*American Civil Liberties Union*) (Lefever, 2003).

Time se stvara slika o njoj kao agenciji koja poštuje domaće zakone i obaveze, ali vrlo malo međunarodno pravo, što svedoči o izuzetnom nedostatku praktične efikasnosti međunarodnog prava prema obaveštajnim činiocima. CIA je veoma aktivna u vezi sa paravojnim aktivnostima koje krši ratno pravo (Cooke, 2010). Fragmentacija i smanjenje tajnih akcija nameće obavezu SAD da se postignu ciljevi bez atribucije i takav postupak je povezan sa ranijim naporima CIA da sruši, u doba mira, političke režime koji predstavljaju pretnju SAD¹¹. Budući planovi tajnih akcija biće sasvim drugačiji i kretaće se u drugom smeru: po svaku cenu uništiti terorističke ćelije i objekte koji mogu proizvesti ili skladištiti oružje za masovno uništenje (Deutch, Smith, 2002).

Zaključak

Može se zaključiti da tajne akcije predstavljaju specifične tajne aktivnosti koje se planiraju i realizuju pod pokroviteljstvom vlade neke države, radi ostvarivanja uticaja na druge strane vlade, ličnosti ili događaje. Države praktikuju tajnost nad nizom aktivnosti radi zaštite nacionalne bezbednosti, ali ni u kom području tajnost nema veće šanse da utiče na odnose sa inostranstvom i destabilizaciju političkih poredaka na međunarodnom planu nego upotrebom sile. Uveliko se raspravlja o političkim troškovima tajnosti i načinu na koji tajne aktivnosti oblikuju razvoj međunarodnog prava. Koje su prednosti i slabosti tajnih akcija kao merila uspeha i koherentnosti politike? Dok je tajni akcioni program obeležen nizom prednosti i slabosti, one će uvek biti efikasno sredstvo spoljne politike i zavisice od mnogih faktora koji su izvan kontrole predsednika i obaveštajnih stručnjaka.

Tajna akcija je pravno održiva opcija u vođenju današnje bezbednosne politike i svaki izabrani predsednik nasleđuje aparaturu nacionalne bezbednosti koja obuhvata i opciju tajnih akcija. Ali, kao i kod mnogih drugih profesija, tajne akcije imaju širok obuhvat, a ne samo pitanje da li neko ima zakonsko pravo da ih koristi. Postoji nekoliko etičkih problema koji se pojavljuju pri sprovođenju tajnih akcija i oni se verovatno intenziviraju zbog njihove inherentne tajne prirode.

Mnogi stručnjaci tvrde da politički ciljevi koje treba dostići aktivnostima kao što su rat ili diplomatija moraju biti sprovedeni tajno i netransparentno. Tajne akcije, iako jedinstveno kodifikovane, izazivaju više dilema. Iako su ove akcije dozvoljene pod okriljem domaćeg prava, generalno su ilegalne aktivnosti, posmatrajući sa aspekta međunarodnog prava. Tajne operacije, poput onih pripisanih CIA, posebno u doba ranog hladnog rata, dosledno su otkrivene i objavljene na štetu operacija prikupljanja obaveštajnih podataka ove agencije. S druge strane, tajne operacije prikupljanja obaveštajnih informacija, kada su sprovedene, izazivaju trenutnu neprijatnost u oblasti u kojoj su se vodili, ali retko dovede do trajnih negativnih posledica za državu.

¹¹ Iran je 1951. godine izabrao Mosadeka (*Mohammad Mosadeh*) za premijera, kada je Velika Britanija imala značajne pretenzije na naftna polja u zemlji anglo-persijske naftne kompanije. Posle izbora Mosadek nacionalizuje naftnu industriju, što duboko uznemirava Britance, na čelu sa premijerom Čerčilom. On se tada obraća SAD da mu pomognu da ukloni Mosadeka sa vlasti i, kroz seriju tajnih aktivnosti CIA je, u saradnji sa britanskom tajnom službom, inicirala svrgavanje Mosadekove vlade i promenu vlasti u Iranu. Operacija „Ajaks” dugo se smatrala taktički uspešnom, jer je ostvarila zacrtani američki cilj u to vreme, dok, međutim, neki smatraju da je bila kontraproduktivna i da je imala dugoročne negativne posledice po SAD (Rosenbach, Periz, 2009).

Tajne i prikrivene specijalne operacije važan su instrument u rukama predsednika države radi očuvanja državnih nacionalnih interesa, a za njihovo odobravanje i sprovođenje pomoglo bi više transparentnosti u ovom procesu. Tajno ponašanje može biti, mada svakako nije uvek, u skladu sa međunarodnim pravom, jer tamo gde države vide svoje ponašanje kao zakonito, postupajući tajno, smanjuju njihovu sposobnost da se pojača ili razvije zakon, ustupaju to trećim licima. Iako bi se moglo pretpostaviti da je tajno ponašanje jednostavno zanemarljivo u evoluciji zakona, praksa pokazuje da tajne operacije utiču na zakonske odluke i njihove materijalne rezultate. Ovaj vid akcija vremenom je postao obeležje državnog sistema i treba reći da tenzije između tajnosti i transparentnosti u sprovođenju politike nisu nova pojava. Čak i najjači kritičari ovih akcija moraju priznati da ona često igra legitimnu ulogu u funkcionisanju država, i korisna je i vladama i građanima. Slično tome, one pružaju izvesnu dozu privatnosti u diplomatskim odnosima i stranim pregovorima koji proširuju fleksibilnost i kompromis, i omogućavaju rezultate koji inače ne bi bili ostvarivi zbog javnog pozicioniranja.

Literatura

- [1] Age, Philip. 1978. *CIA – dnevnik agenta*, Globus, Zagreb.
- [2] Burgos J. 2009. *Presidential limitations on the ethical uses of covert action*, Georgetown University Washington.
- [3] Canon D. 1980. *Intelligence and Ethics: The CIA'S Covert Operations*, vol 4, no,2 197-214.
- [4] Church F., Tower J. 1975. *Covert action in Chile 1963-1973*. Staff report of Sebate select committee to study governmental operations, 144-226.
- [5] Clark, Remsi. 1998. „*The Corruption of Covert Actions*,”*Covert Action Quarterly*, 7–8.
- [6] Cooke, Peiton. 2010. *Bringing the Spies in from the Cold: Legal Cosmopolitanism and Intelligence*. Under the Laws of War University of San Francisco law review, Vol. 44, 601-658.
- [7] Department of the Army Headquarters 2003. *Psychological Operations Tactics, Techniques, and Procedures* FM 3-05.301 (FM 33-1-1)MCRP 3-40.
- [8] Deutch J., Smith J. 2002. „*Smarter Intelligence*,”*Foreign Policy*, 64–69.
- [9] Fatouros, A. A. 1976. „*Covert Intervention and International Law*”. Articles by Maurer Faculty. Paper 1890, 192.
- [10] Fredman, John. 2009. *Actional security law report*, Volume 31, Numbers 3&4 American Bar Association National Security Law Report.
- [11] Gabrick R., Klehr G. *Communism, Espionage, and the Cold War*. A Unit of Study for Grades 9–12 National Center for History in the Schools University of California, Los Angeles, 1-22.
- [12] Gilman L. 2004. *Encyclopedia of Espionage, Intelligence, and Security*, The Gale Group Inc. Bay of Pigs.
- [13] Godson, R. 2000. *Dirty Tricks Or Trump Cards: U.S. Covert Action and Counterintelligence*.
- [14] Gross R. 2009. *Different Worlds: Unacknowledged Special Operations and Covert Action*, U.S. Army War College.
- [15] Intelligence activities senate resolution 21 Hearings before the select committee to studz governmental operations with respect to intelligence activities fo USA. 1976. Senate ninetz-fourth congress first session volume 7, with respect to intelligence activitie, Washington, 141-160.
- [16] Isenberg, David. 1989. *The Pitfalls of U.S. Covert Operations* is a research associate at the Project on Military Procurement and has written widely on defense and foreign policy issues Cato Institute Policy Analysis No. 118.

- [17] Katz P. 2012. in Retired Ronald D. McLaurin Preston S. Abbott A *Critical Analysis of US PSYOP On the Utility of Covert Action* Author Aaron F. Brantly School of public and international affairs, American Political Science Association New Orleans.
- [18] Kim J. 2010. *Motivations of US Covert Action in Guatemala: External or Internal Constraint?* The Korean Journal of International Studies, Vol.8 no.2, pp.255-275.
- [19] Krass C. *Questions for the record Covert Action v. Traditional Military Activities* <http://www.intelligence.senate.gov/sites/default/files/hearings/krassprehearing.pdf>
- [20] Lee, S. 2010. *Covert action as a foreign policy tool of the US: Explaining the role of secrecy*, the University of Georgia.
- [21] Lefever E. 2003. „*The Essential CIA*,” *American Legion Magazine*, 36–38.
- [22] Milošević M. 2001. *Sistem državne bezbednosti*, Policijska akademija, Beograd.
- [23] National defense university national war college. 1999. *Covert action Cold war dinosaur of „Tool” for the 21. century*, National War College, Washington.
- [24] Perina A. 2015. *Black Holes and Open Secrets: The Impact of Covert Action on International Law*, Columbia journal of transnational law 509-583, 53:507.
- [25] Poznansky M. 2015. *Covert War and the Democratic Peace*, International Studies Quarterly 59, Stasis or Decay? Reconciling, University of Virginia, 815–826.
- [26] Prados, J. 2012. *The Continuing Quandary of Covert Operations*, Journal of national security law & policy, Vol. 5:359, 359-372.
- [27] Radsan J. 2009. *An overt turn on covert action*. Saint Louis university law journal Vol. 53, 485-552.
- [28] Reisman M., Baker J. 2011. *Regulating Covert action: practices, contexts, and policies of covert coercion abroad in international and american law*, Yale press, London.
- [29] Rosenbach, E., Peritz E. 2009. *Confrontation or Collaboration?* Congress and the Intelligence Community. Cambridge: The Belfer Center, Harvard University, 2009.
- [30] Sagar S. 2010. US Military and Covert Action and Global Justice, *International Journal of Applied Philosophy* 23:2. 213-234, ISSN 0738-098X.
- [31] Scott L. 2004. „*Secret Intelligence, Covert Action and Clandestine Diplomacy*,” in *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journey in Shadows*. Eds. L.V. Scott and P.D. Jackson (Routledge: New York, 2004), 162-179.
- [32] *Special: Nazis, the Va can, and CIA*. (1986). Information Bulletin, Number 25,; published by Covert Action Publications, 1 -56.
- [33] Wiant J.A. 2012. *A Guide to the Teaching About Covert Action*, Journal of U.S. Intelligence Studies Vol. 19, No. 2.
- [34] Williams R. 2011. *(Spy) Game Change: Cyber Networks, Intelligence Collection, and Covert Action*, Vol. 79, No. 4, 1162-1200.
- [35] Windsor L. 2013. *James Bond, Inc. Private Contractors and Covert Action*, The georgetown law journal, Vol. 101:1427-1453.
- [36] Bajagić, Mladen. 2011. *Obaveštajna aktivnost u sistemu političke vlasti, vol. 28, Politička revija*, Beograd.
- [37] Bajagić Mladen, Savić Anreja. 2005. *Bezbednost sveta - od tajnosti do javnosti*, Viša škola unutrašnjih poslova, Zemun.
- [38] Bošković, Milo. 1998. *Kriminološki leksikon*, Matica srpska i Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
- [39] Gaćinović Radoslav. 2013. *Ugrožavanje bezbednosti kapaciteta države*, „Filip Višnjić”, Beograd.
- [40] Gligorević, Milan. 2008. *Paukova mreža globalizma*, „Pan plast”, Beograd.

- [41] Domazet, Dragan. 2005. *Gospodari kaosa*, „St. George asociation”, Zagreb.
- [42] Đorđević M., Keković Z. 2008. *Upravljanje rizicima u tajnim akcama*, Vojno delo, Beograd.
- [43] Đorđević, Obren. 1978. *Šta je to špijunaža*, Politika, Beograd.
- [44] Jović, Stojan. 1994. *Specijalne snage*, „Montenegro harvest”, Podgorica.
- [45] Konatar, Veselin. 2012. *Neobaveštajne operacije kao akti agresije*, Kultura polisa, br. 17, Begorad.
- [46] Lazović, Momčilo, Stišović, Milinko. 1998. *Teorija ratne veštine*, Policijska akademija, Beograd.
- [47] Lukić, Dragan. 1982. *Savremena špijunaža*, Privredna štampa, Beograd.
- [48] Mijalković, Saša. 2010. *Nacionalna bezbednost*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
- [49] Milašinović, Radomir. 1979. *Cia, moć i politika*, „Jugoštampa”, Beograd.
- [50] Milašinović, Radomir. 1996. *Američki pohod na svet*, ZAD, Beograd.
- [51] Milašinović, Radomir. 1998. *Teror zapada nad svetom*, Veternik, Novi Sad.
- [52] Petrović, Andra. 1978. *Kriminalistika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Zemun.
- [53] Savić, Andreja. 2000. *Uvod u državnu bezbednost*, Viša škola unutrašnjih poslova, Zemun.
- [54] Simeunović, Dragan. 2002. *Teorija politike*, Fakultet političkih nauka, Beograd.
- [55] Todorović, Branko, Vilić, Dušan. 1997. *Krize i upravljanje krizama*. Grafomark, Beograd.
- [56] Džamić, Dragan. 2004. *CIA iznutra*, „Knjiga komerc”, Beograd.